

RETHINK

ZALECENIA DOTYCZĄCE POLITYKI
W ZAKRESIE
EDUKACJI PAMIĘCI I UPAMIĘTNIANIA
DLA KRYTYCZNEGO MYŚLENIA
(RETHINK)

RETHINK-EDUCATION.EU

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

RETHINK

**ZALECENIA DOTYCZĄCE POLITYKI
W ZAKRESIE
EDUKACJI PAMIĘCI I UPAMIĘTNIANIA
DLA KRYTYCZNEGO MYŚLENIA
(RETHINK)**

Projekt współfinansowany w
ramach programu Unii Europejskiej
„Erasmus+”

SPIS TREŚCI

- I. WPROWADZENIE
- II. EDUKACJA PAMIĘCI I UPAMIĘTNIANIA
- III. PRAKTYKI EDUKACYJNE I METODOLOGIE EDUKACJI PAMIĘCI I UPAMIĘTNIANIA
- IV. UMIEJĘTNOŚĆ KORZYSTANIA Z MEDIÓW
- V. SZKOLENIA DLA NAUCZYCIELI I NAUCZYCIELEK POPRZEZ PLATFORMĘ E-LEARNINGOWĄ
- VI. WDROŻENIE ZAŁOŻEŃ PROJEKTU I JEGO PRZYSZŁOŚĆ
- VII. PROJEKT RETHINK

I. WPROWADZENIE

Niniejszy dokument stanowi zapis najnowszych rezultatów prac w obrębie projektu REthink (Remembrance Education for THINKing Critically, pol. Edukacja Pamięci i Upamiętniania dla Krytycznego Myślenia). Realizowany przez 36 miesięcy projekt obejmował działania mające na celu zbadanie istniejących programów edukacyjnych w obszarze edukacji pamięci i upamiętniania.

Projekt REthink został zatwierdzony przez Komisję Europejską w ramach Programu Erasmus + - KA3 – Wsparcie dla reform politycznych – Włączenie społeczne poprzez edukację i szkolenia w sektorze młodzież. Celem organizacji partnerskich biorących udział w projekcie REthink jest wykazanie, że metodologie wykorzystywane w edukacji pamięci i upamiętniania korzystnie wpływają na kształtowanie umiejętności krytycznego myślenia wśród uczniów i uczennic oraz dają im narzędzia do kwestionowania uprzedzeń i dekonstrukcji stereotypów.

Niniejsze zalecenia mają na celu zapewnienie **pomocy i wsparcia nauczycielom i nauczycielkom oraz edukatorom i edukatorkom** w ich wysiłkach na rzecz **wzmacniania umiejętności korzystana z (nowych) mediów i krytycznego myślenia** wśród uczniów i uczennic przy ścisłej współpracy z instytucjami partnerskimi, takimi jak muzea czy miejsca pamięci, jak również ułatwienie im **pracy nad trudnymi i kontrowersyjnymi zagadnieniami** podczas prowadzonych lekcji i szkoleń.

II. EDUKACJA PAMIĘCI I UPAMIĘTNIANIA

Stawiając w centrum zainteresowania instytucje pamięci i upamiętniania, REthink zbadał uwzględniające perspektywę historyczną programy i narzędzia zapobiegania oraz przeciwdziałania radykalizacji. Przystaliśmy wspólnie na definicję edukacji pamięci i upamiętniania rozumianą jako działania edukacyjne, które uwzględniają programy poddające refleksji przeszłość, by odnieść się do współczesnych problemów antysemityzmu, rasizmu, ksenofobii, nietolerancji, radykalizacji, polaryzacji, aktów zbiorowej przemocy i ludobójstwa.

Element historyczny ma wymiar tak metodologiczny, jak i odnosi się do samego obszaru tematycznego: opisuje praktyki propagujące dialog i aktywne zaangażowanie poprzez łączenie refleksji nad wydarzeniami z przeszłości z namysłem nad współczesnymi zjawiskami i dyskursami. Innymi słowy, historia stanowi punkt odniesienia do współczesności, dostarczając nam narzędzi do analizy i zrozumienia zjawisk, z którymi mierzymy się dziś.

W związku z tym zalecamy:

- 1 Pracownikom i pracownicom oświaty, by zobowiązali się do przekazania uczniom i uczennicom gimnazjów i szkół średnich głębokiej wiedzy i wyposażenia ich w narzędzia umożliwiające **dogłębne i trwałe zrozumienie mechanizmów** ludobójstw(a) i zbrodni przeciwko ludzkości w XX i XXI wieku poprzez ściśle ukierunkowane działania;

- 2 Przedłożenie **jasnego i precyzyjnego przekazu** związanego z podjętym przez pracujących w oświacie zobowiązaniem zarządom szkół i kuratoriom;
- 3 **Wyraźnie wyznaczenie miejsca w programach nauczania** dedykowanych wszystkim uczniom i uczennicom gimnazjów i szkół średnich na zajęcia pozwalające im nabyć pogłębioną wiedzę na temat mechanizmów ludobójstw(a) i zbrodni przeciwko ludzkości w XX i XXI wieku poprzez zwrócenie szczególnej uwagi na te obszary tematyczne przy omawianiu materiału uwzględnionego w programie nauczania;
- 4 **Inicjatywy wspierające** szkoły, wydziały oraz nauczycieli i nauczycielki w omawianiu tematu „ludobójstw(a) i zbrodni przeciwko ludzkości podczas drugiej wojny światowej”, uzupełnianiu ich wiedzy w tym zakresie o materiały historyczne i najnowsze badania; zwłaszcza w zakresie dotyczącym radzenia sobie z silnymi emocjami uczniów i uczennic, jak również poruszania trudnych i kontrowersyjnych tematów w grupach, które cechuje duża różnorodności;

Zobacz następujące praktyki:

- [“Jak wymierzyć sprawiedliwość po ludobójstwie?”](#)
- [“Fabryka teorii spiskowych wczoraj i dziś”](#)

Zobacz następujące moduły na platformie e-learningowej:

- Przeszłość i jej odniesienia do terażniejszości
- Jak sobie radzić z mową nienawiści
- Dekonstrukcja uprzedzeń i stereotypów oraz walka z rasizmem

Przeczytaj artykuł ‘Pamięć, upamiętnianie i kontrowersyjne tematy’ z [Poradnika REthink dla nauczycieli i nauczycielek](#).

5

Współpraca z instytucjami partnerskimi (takimi jak instytuty realizujące szkolenia dla pracowników i pracownic oświaty, ośrodki i instytucje zajmujące się tematem, wydawcy, stowarzyszenia nauczycieli i nauczycielek, muzea i miejsca pamięci, itp.) z uwzględnieniem skutecznej wymiany wiedzy eksperckiej tak, by stale podtrzymywać długotrwałe zainteresowanie tematem w szkołach średnich;

Zobacz [organizacje partnerskie](#) projektu REthink.

Wypróbuj [praktyki](#) edukacyjne organizacji, instytucji, muzeów i miejsc pamięci z bazy danych.

Przeczytaj artykuł „Angażowanie specjalistów i specjalistek niebędących nauczycielami i nauczycielkami” z [Poradnika REthink dla nauczycieli i nauczycielek](#).

III. PRAKTYKI EDUKACYJNE I METODOLOGIE EDUKACJI PAMIĘCI I UPAMIĘTNIANIA

W oparciu o zbiór dobrych praktyk zamieszczony w naszej bazie danych oraz działania pilotażowe opisane w Przewodniku dla nauczycieli i nauczycielek, odpowiadając na różne potrzeby związane z poszczególnymi kontekstami i krajami oraz indywidualnymi sugestiami nauczycieli i nauczycielek lub osób wdrażających konkretne działania, i wreszcie, w celu rozwijania praktyk i metodologii, zalecamy:

W PRZYPADKU REALIZOWANIA LUB TWORZENIA PROGRAMU

- Skonsultuj się z nauczycielami i nauczycielkami przed przystąpieniem do projektowania programu;
- Dostosuj program do potrzeb uczniów i uczennic;
- Znajdź odpowiednie finansowanie;
- Doprecyzuj cel;
- Zapewnij i/lub zadbaj o wsparcie dla nauczycieli i nauczycielek;
- Zachęcaj do stosowania wielu perspektyw;
- Korzystaj z podstaw teoretycznych pozostających w zgodzie z najnowszymi badaniami naukowymi;
- Znajdź odpowiednie instytucje partnerskie, by skorzystać z ich wiedzy eksperckiej w trakcie procesu lub w celu rozbudowywania działań.

W PRZYPADKU SZKOLEŃ DLA NAUCZYCIELI I NAUCZYCIELEK W ZAKRESIE PRZYSPOSOBIENIA DO PROWADZENIA ZAJĘĆ

- Klarownie zdefiniuj cele;
- Jasno sprecyzuj kryteria inkluzywności i wykluczenia;
- Zapewnij wytyczne w kwestii etyki;
- Stwórz bezpieczną przestrzeń do nauki;
- Regularnie organizuj spotkania zespołu;
- Sprawuj nadzór nad procesem.

W PRZYPADKU KLASYFIKACJI UCZESTNIKÓW I UCZESTNICZEK, KTÓRZY BĘDĄ STOSOWAĆ PRAKTYKI EDUKACYJNE

- Jasno określ grupę docelową;
- Zadbaj o to, by zdobyć wiedzę o kontekście, w jakim uczą się uczestnicy i uczestniczki;
- Wykaż się elastycznością;
- Miej świadomość własnej postawy i roli.

W celu sprawdzenia czy zastosowane metodologie skutecznie angażują uwagę uczestników i uczestniczek oraz są pomocne w odwoływaniu się do tematu zadbaj o:

GWARANCJĘ I KONTROLĘ JAKOŚCI:

- Powołaj komitet sterujący;
- Zapewnij uczestnikom i uczestniczkom możliwość przekazania informacji zwrotnej;
- Stwórz bezpieczną przestrzeń;
- Zapewnij trenerowi/trenerce możliwość przekazania informacji zwrotnej;
- Rozpoznaj i udokumentuj doświadczenia negatywne;
- Zorganizuj dyskusję na temat otrzymanej informacji zwrotnej;
- Zadbaj o wewnętrzną i zewnętrzną kontrolę jakości na miejscu;
- Mierz i oceniaj wpływ;
- Zweryfikuj użyteczność w praktyce.

IV. UMIEJĘTNOŚĆ KORZYSTANIA Z (NOWYCH) MEDIÓW

Zamiast skupiać się na standardowych wytycznych dotyczących zaangażowania różnych mediów i platform, od materiałów drukowanych począwszy, przez video i pomoce cyfrowe, a na platformach społecznościowych skończywszy, instytucje partnerskie zdefiniowały ten punkt projektu jako wyraźnie podkreślone i rozumiane holistycznie kompetencje informacyjne, a zatem umiejętność analizowania, oceniana i rewidowania informacji oraz zaangażowania w techniki budowania wiedzy w społeczeństwie, tak opartej o źródła pisane i przekazy ustne, jak i obraz, z uwzględnieniem źródeł pierwotnych - historycznych i wtórnych - zapośredniczonych wraz z wiedzą i umiejętnością w zakresie tworzenia takich zasobów.

Umiejętność korzystania z mediów stanowi zbiór wiedzy, kompetencji i postaw, z którymi nauczyciele i nauczycielki, edukatorzy i edukatorki, uczniowie i uczennice oraz inne osoby biorące udział w zajęciach świadomie i krytycznie funkcjonują w świecie zdominowanym przez media. To umiejętność aktywnego i kreatywnego korzystania z mediów w celu większego zaangażowania społeczno-obywatelskiego. Alfabetyzacja medialna leży na styku różnych obszarów, w tym mediów i edukacji. Właśnie te obszary powinny być źródłem silnego impulsu dla nauczycieli i nauczycielek.

Wzrost kompetencji w zakresie korzystania z mediów przez nauczycieli i nauczycielki, edukatorów i edukatorki, uczniów i uczennice oraz inne osoby uczestniczące w

zajęciach powinien być postrzegany jako połączenie wiedzy, umiejętności i postaw oraz kluczowe narzędzie przeciwdziałania radykalizacji.

Zalecamy zainwestować w następujące obszary:

ŚWIADOMOŚĆ NIEZWYKLE ISTOTNEJ ROLI MEDIÓW W ODDZIAŁYWANIU NA SPOŁECZEŃSTWO WSPÓŁCZEŚNIE, LECZ RÓWNIEŻ W PRZESZŁOŚCI: wiedza i kompetencje niezbędne do interpretacji medialnego przekazu, wgląd w (historyczne) modele i konteksty mediów, umiejętność refleksji, wyciągania wniosków i wykorzystywania mediów strategicznie w celu wzmocnienia czyjejs/swojej pozycji.

Zobacz następujące moduły na platformie e-learningowej:

- Jak mierzyć się z propagandą współcześnie
- Zastosowanie wielu perspektyw w edukacji pamięci i upamiętniania

Wypróbuj następujące praktyki:

- “Do kogo należy prawda: Operacja Burza i bitwa o Vukovar – odróżnianie opinii opartych na faktach od poglądów lub tez punktów widzenia”
- “Poruszające historie – narzędzia przeciw dyskryminacji”

„POKRĘTŁA”, UMIEJĘTNOŚĆ CZYTANIA I WIEDZA z zakresu technik produkcji materiałów audio i wideo, umiejętność wyszukania, przetworzenia i edytowania (montażu) informacji, weryfikowanie ich wiarygodności i umiejętność samodzielnego wytwarzania lub kreatywnego wykorzystania przekazu medialnego.

Zobacz następujące moduły na platformie e-learningowej:

- Nauczanie z wykorzystaniem nagrań wideo dokumentujących świadectwa ofiar narodowego socjalizmu
- Jak najlepiej wykorzystać cyfrowe archiwa w klasie

Przeczytaj artykuł „Korzystanie ze źródeł pierwotnych i wtórnych” z Poradnika REthink dla nauczycieli i nauczycielek

ŚWIADOMOŚĆ OBOWIĄZKÓW I ODPOWIEDZIALNOŚCI ZWIĄZANYCH Z KORZYSTANIEM Z MEDIÓW (np. poszanowanie prywatności, zaniechanie nielegalnego ściągania, ...), korzystanie z mediów społecznościowych i zagadnienia etyczne (np. cyberprzemoc), świadomość wpływu, jaki mogą mieć na nas media (np. manipulacja, pozostawianie śladów cyfrowych), znajomość zapisów praw autorskich i stosowanie się do nich, ochrona danych i ochrona prywatności.

Wypracowanie **WSPÓLNEGO PLANU DZIAŁANIA** może podnieść wiedzę z zakresu umiejętności korzystania z mediów wśród różnych grup docelowych, a metodyki dotyczące świadomego i mądrego korzystania z mediów mogą zostać lepiej dostosowane do potrzeb i interesów dzieci, młodzieży i dorosłych (niezależnie od tego, czy występują w roli opiekunów).

Wypróbuj następujące praktyki z Bazy danych REthink

PEDAGOGIKA POZYTYWNA LUB METODOLOGIA, która nie zaczyna się od generowania lęku i tworzenia zakazów, ale od uwolnienia wyobraźni i stworzenia wizji wykorzystania mediów do wyrażania siebie.

Przeczytaj artykuł “Uczenie głębokie” z [Poradnika REthink dla nauczycieli i nauczycielek](#)

V. SZKOLENIA DLA NAUCZYCIELI I NAUCZYCIELEK POPRZEZ PLATFORMĘ E-LEARNINGOWĄ

Obecnie podstawową potrzebą jest wsparcie dla szkół oraz nauczycieli i nauczycielek, które umożliwi im kształtowanie demokratycznych, zaangażowanych politycznie obywatelskich postaw wśród młodych. W kontekście tych zagadnień, szkoły powinny skupić się na długofalowych działaniach i projektach, dostosowanych do kontekstu placówek tak, by móc określić swoje potrzeby w zakresie wsparcia.

Szkołom zaleca się przeprowadzenie analizy realizowanych przez nie założeń i polityk dotyczących edukacji obywatelskiej tak, by mogły one zidentyfikować mocne i słabe strony placówki w kontekście uwzględnienia edukacji obywatelskiej.

Szkoły mogą czerpać z doświadczenia innych szkół: ich sukcesów i porażek, wyzwań, z którymi musiały sobie one poradzić oraz trudnych kwestii, których wciąż nie udało się rozwiązać.

Promowanie aktywnych postaw obywatelskich powinno być jasno ujęte w celach placówki. Korzystając z dodatkowych kanałów komunikacji, nieprzerwanie dokładamy wszelkich starań, by doprowadzić do efektywnego dialogu z młodzieżą oraz ich nauczycielami i nauczycielkami tak, by zachęcić ich do czynnego uczestnictwa w życiu społecznym - w oparciu o poszukiwania własnej tożsamości, które w efekcie może prowadzić do większego zaangażowania obywatelskiego poprzez edukację kulturową i szerokie spektrum doświadczeń w zakresie kultury.

W celu stworzenia platformy e-learningowej, wśród nauczycieli i nauczycielek zostały przeprowadzone **badania potrzeb**. To umożliwiło nam opracowanie najskuteczniejszych praktyk, będących odpowiedzią na zgłoszone potrzeby. Poniższe zalecenia i rekomendacje zostały przygotowane w oparciu o uzyskane w trakcie badania odpowiedzi.

Chociaż w e-learningowych modułach często wykorzystywany jest przykład Holokaustu, pragniemy podkreślić, że dalece wykraczają one poza sam Holocaust i odnoszą się do innych tematów związanych z masowymi aktami okrucieństwa. Moduły umożliwiają edukatorom i edukatorkom oraz nauczycielom i nauczycielkom poruszanie tematów, które przyczyniają się do podniesienia świadomości na temat praw człowieka i pokoju oraz zrozumienia ich wagi. Jeśli projekt odnosi się do tych tematów jedynie w niewielkim stopniu, wciąż może poskutkować przyszłymi, bardziej sprecyzowanymi działaniami i refleksjami.

Pragniemy również stworzyć pomost między wiedzą a działaniem. Przeciwdziałanie rozwojowi niebezpiecznych zjawisk społecznych jest dużym wyzwaniem. Zapewniając skierowane do nauczycieli i nauczycielek szkolenia z zakresu edukacji pamięci i upamiętniania, chcemy ich wzmocnić tak, by skutecznie przekazywali tę wiedzę swoim uczniom i uczennicom.

- 1** Włącz **aktywne i interaktywne praktyki i metody nauczania** w prowadzone przez siebie lekcje/zajęcia.
- 2** Zainwestuj w **e-learning lub formy nauczania hybrydowego** (łączonego).
- 3** **Pobudzaj do pytań** o rodzaje i źródła informacji.
- 4** Wspieraj **krytyczne postawy** względem wiedzy, przekonań i wartości poprzez analizę źródeł kontrowersji.
- 5** Zapewnij **więcej czasu** nauczycielom i nauczycielkom tak, by mogli **eksperymentować** z nowymi praktykami i metodami nauczania.
- 6** Zainwestuj w **dostęp do nowych narzędzi teleinformatycznych oraz nowoczesny sprzęt** w szkołach.
- 7** Zainwestuj w **dostęp do internetu w szkołach** zarówno dla nauczycieli i nauczycielek, jak i uczniów i uczennic.

8

Przeznacz więcej czasu i środków w programie nauczania na organizację **wizyt w miejscach pamięci i upamiętniania**.

9

Zainwestuj w **dostęp do nagrań wideo ze świadectwami ocalonych**.

10

Wspieraj nauczycieli i nauczycielki w dążeniach do tego, by dyskusje na temat masowych zbrodni i aktów okrucieństwa były mniej przygnębiające i kosztowne emocjonalnie dla uczniów i uczennic oraz lepiej dostosowane do ich wieku.

VI. WDROŻENIE ZAŁOŻEŃ PROJEKTU I JEGO PRZYSZŁOŚĆ

W celu zapewnienia długofalowych efektów i zrównoważonego rozwoju projektu REthink stworzyliśmy dedykowaną mu sieć.

Sieć REthink została utworzona, by ułatwić ponadnarodową współpracę między instytucjami pamięci i upamiętniania, organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami, interesariuszami i interesariuszkami zajmującymi się edukacją pamięci i upamiętniania w Europie. To wyjątkowe międzynarodowe forum zapewni wsparcie dla rozwoju nowych programów szkoleniowych łączących historię ze współczesnością, wzmocni umiejętność krytycznego myślenia i rozwinie kompetencje w zakresie korzystania z nowych mediów.

Organizacje zajmujące się edukacją pamięci i upamiętniania oraz interesariusze i interesariuszki, którzy pragną przyłączyć się do naszej inicjatywy wzbogacą swoje obszary działalności poprzez:

- Wymianę informacji, wiedzy eksperckiej i pomysłów;
- Możliwość porównania programów i procesów realizowanych przez ich organizację z praktykami innych instytucji i inicjatyw, co przyczyni się do wzrostu efektywności i jakości;
- Wzajemne wsparcie oferowane przez zaangażowane organizacje;
- Możliwość nawiązania partnerskiej współpracy w celu realizacji konkretnych działań.

Forum już przyczyniło się do nawiązania współpracy przez dwie organizacje członkowskie, Euroclio i Kazerne Dossin, z cypryjskim Stowarzyszeniem na rzecz dialogu i badań nad historią (Association for Historical Dialogue and Research, AHDR). Inicjatywa ta nosiła tytuł: “Więcej niż historia: Laboratorium stosowanej edukacji historycznej - perspektywa historyczna i era nowych mediów: spotkania z historią podczas lekcji i poza nimi” i zrealizowana została w formie webinarium. Wydarzenie to zachęciło edukatorów i edukatorki, nauczycieli i nauczycielki, akademików i academiczki oraz trenerów i trenerki oświaty z różnych rejonów wyspy do wspólnej pracy nad edukacją z zakresu historii z uwzględnieniem wielu perspektyw, interdyscyplinarnych praktyk i metodologii tak podczas lekcji, jak i poza nimi. Webinarium koncentrowało się również na wspieraniu krytycznego myślenia i pobudzaniu do aktywnej dyskusji podczas zajęć w odpowiedzi na propagandę i mowę nienawiści związaną z kontrowersyjnymi tematami.

www.ahdr.info/news/137-beyond-history-applied-history-education-laboratory

VII. PROJEKT RETHINK

CZEGO DOTYCZY PROJEKT?

Ostatnie wydarzenia i ataki terrorystyczne w Europie ujawniły pogłębiające się podziały w naszych społeczeństwach, a zwłaszcza przybierające na sile tendencje do myślenia w kategoriach „my” i „oni”. Nietolerancja i odrzucenie tożsamości postrzeganych jako „inne” mogą prowadzić do radykalizacji postaw i polaryzacji. A przecież zjawisko nastawiania jednych grup przeciwko drugim nie jest niczym nowym. Muzea pamięci, organizacje pozarządowe zajmujące się edukacją pamięci i upamiętniania oraz wzmacnianiem demokracji, jak również inne inicjatywy związane z pamięcią nie tylko przyczyniają się do przekazywania wiedzy historycznej, lecz również odgrywają ważną rolę w obliczu wyzwań, z jakimi dziś przyszło nam się mierzyć: wzrostem antysemityzmu, rasizmu, ksenofobii czy właśnie radykalizacją narracji i postaw. Wspomniane instytucje i inicjatywy opracowały szerokie spektrum programów edukacyjnych i warsztatów, które odnoszą się tak do Holokaustu, jak i do innych zbrodni ludzkości, aktów masowego okrucieństwa i ludobójstw oraz konfliktów, i które pozwalają uczniom, uczennicom oraz innym osobom uczestniczącym w zajęciach zastanowić się nad problemami XXI wieku, a jednocześnie dają nauczycielom i nauczycielkom oraz edukatorom i edukatorkom narzędzia do rozwijania umiejętności korzystania z nowych mediów, wzmacniania krytycznego myślenia i walki z uprzedzeniami.

Projekt REthink miał na celu zebranie rozmaitych programów, metodologii i praktyk, rozwiniętych przez instytucje i inicjatywy w ramach edukacji pamięci i upamiętniania oraz ułatwienie ich upowszechniania, mając przede wszystkim na uwadze pomoc nauczycielom i nauczycielkom oraz edukatorom i edukatorkom w mierzeniu się z występującymi

obecnie wrażliwymi i kontrowersyjnymi problemami/ zagadnieniami oraz wzmocnienie krytycznego myślenia uczniów i uczennic oraz innych osób biorących udział w zajęciach. REthink uczynił opracowane i rozwinięte programy edukacji nieformalnej bardziej dostępnymi poprzez stworzenie platformy on-line, która również posłuży jako punkt wyjściowy dla zbudowania sieci instytucji pamięci i upamiętniania oraz organizacji pozarządowych oraz inicjatyw zajmujących się tymi zagadnieniami. Sieć ta będzie podtrzymywała i ułatwiała międzynarodową współpracę między instytucjami o podobnych wartościach i celach i umożliwiła opracowanie nowych programów, skupiających się na łączeniu przeszłości z występującymi obecnie wyzwaniem, a jednocześnie promowała umiejętność krytycznego myślenia wśród uczestników i uczestniczek zajęć.

W obliczu odczuwalnego dziś w całej Europie wzrostu uprzedzeń, antysemityzmu, rasizmu i ksenofobii, rozwój współpracy oraz działań na rzecz większego zaangażowania w promowanie i obronę praw podstawowych stanowią niezwykle ważne przedsięwzięcie. Celem projektu było zebranie jak największej liczby programów edukacyjnych i metodologii, które zostały opracowane i rozwinięte w ramach edukacji pamięci i upamiętniania oraz wsparcie w ich upowszechnianiu tak, by pomóc nauczycielom i nauczycielkom oraz edukatorom i edukatorkom podejmować i mierzyć się z wrażliwymi i kontrowersyjnymi problemami, jak również wzmocnić krytyczne myślenie wśród uczniów i uczennic oraz innych osób biorących udział w zajęciach. Wychodząc od Holokaustu, innych zbrodni ludzkości lub aktów masowego okrucieństwa czy też konfliktów, uczestnicy i uczestniczki zajęć poddają

refleksji mechanizmy konstruowania i konsekwencje uprzedzeń, teorii spiskowych, itp. zarówno w historii, jak i współcześnie. Zastanawiają się także nad rolą obrazu, dyskursów i narracji oraz są zachęceni do weryfikacji źródeł oraz sprawdzania ich wiarygodności.

W rezultacie, projekt REthink stanowił odpowiedź na uprzednio zidentyfikowaną potrzebę zbudowania mobilizacji społecznej przeciwko nietolerancji i nienawiści, wzbogacając tym samym unijne praktyki w obszarze edukacji pamięci i upamiętniania, jak również rozwijania umiejętności krytycznego myślenia i korzystania z nowych mediów poprzez ulepszenie i upowszechnianie wypracowanych dobrych praktyk w tych konkretnych dziedzinach.

Niniejsze zalecenia mają na celu zapewnienie pomocy i wsparcia nauczycielom i nauczycielkom oraz edukatorom i edukatorkom w ich wysiłkach na rzecz wzmacniania umiejętności korzystania z nowych mediów i krytycznego myślenia wśród uczniów i uczennic przy ścisłej współpracy z instytucjami partnerskimi takimi jak muzea czy miejsca pamięci, jak również ułatwienie im pracy nad trudnymi i kontrowersyjnymi zagadnieniami podczas prowadzonych lekcji i szkoleń.

KIM JESTEŚMY?

W skład konsorcjum REthink wchodzi osiem instytucji partnerskich:

FRANCE ÉDUCATION INTERNATIONAL (WCZEŚNIEJ CIEP)

Powołana do życia w 1945 roku France Education International (wcześniej CIEP) jest instytucją podlegającą francuskiemu Ministerstwu Edukacji Narodowej. Jej misja wchodząca w skład rządowych priorytetów współpracy międzynarodowej

skupia się na trzech obszarach działalności:

- współpracy w dziedzinie edukacji, szkoleń zawodowych i jakości szkolnictwa wyższego;
- wsparcia upowszechniania znajomości języka francuskiego na świecie poprzez szkolenia dla nauczycieli i nauczycielek oraz kierowników i kierowniczek oświaty, jak również poprzez wydawanie certyfikatów znajomości języka francuskiego;
- rozwój mobilności międzynarodowej poprzez programy wsparcia językowego oraz wymiany nauczycieli i nauczycielek, jak również wydawanie certyfikatów ułatwiających porównywalność kwalifikacji na poziomie międzynarodowym.

W realizacji swoich programów i projektów, FEI polega na wiedzy merytorycznej 250-osobowego zespołu, jak również na sieci ponad 1000 ekspertów i ekspertek oraz instytucji krajowych i międzynarodowych.

MÉMORIAL DE LA SHOAH

Memorial de la Shoah jest instytucją głęboko zakorzenioną w doświadczeniu Holokaustu i drugiej wojny światowej. Początki muzeum sięgają 1943 roku; powstało wtedy „Centrum Współczesnej Dokumentacji Żydowskiej” („Contemporary Centre of Jewish Documentation”), którego celem było gromadzenie dokumentacji i dowodów prześladowań Żydów w Europie. Zebrane archiwa i dokumenty posłużyły jako podstawa podczas procesów w Norymberdze oraz procesów słynnych nazistów, takich jak Klaus Barbie.

Muzeum pamięci, z jakim mamy do czynienia dziś, zostało odrestaurowane w 2005 roku i obecnie pełni wiele funkcji. Mieści wystawę stałą dotyczącą Holokaustu we Francji i Europie, organizuje zwykle dwie wystawy czasowe rocznie

oraz wiele wydarzeń kulturalnych (paneli dyskusyjnych, pokazów filmowych, spotkań, świadectw, itd.). Znajdują się w nim otwarte dla badaczy i badaczek zawierające 40 milionów dokumentów i obiektów archiwa. Jest też miejscem upamiętniania i podtrzymywania pamięci.

Misja Memorial de la Shoah obejmuje szerzenie wiedzy i podtrzymywanie pamięci o Holokauście oraz zbrodniach ludobójstwa w XX wieku poprzez wyciąganie niezbędnych wniosków z przeszłości i przekładaniu ich na współczesne problemy i wyzwania. W bardziej ogólnym zarysie, Memorial de la Shoah jest niezwykle aktywnym miejscem edukacji do pokoju i dialogu międzykulturowego oraz edukacji przeciwdziałającej antysemityzmowi, rasizmowi, nietolerancji, nienawiści i ksenofobii.

Spośród wielu obszarów działalności, Memorial de la Shoah słynie powszechnie ze swojej pracy pedagogicznej obejmującej dzieci i młodzież w wieku szkolnym – rocznie odwiedza je około 80000 uczniów i uczennic, jak również ze szkoleń skierowanych do nauczycieli i nauczycielek, edukatorów i edukatorek, urzędników i urzędniczek państwowych, decydentów i decydentek oraz zwykłych obywateli i obywaterek.

EUROPEJSKIE STOWARZYSZENIE EDUKATOREK I EDUKATORÓW HISTORII EUROCLIO (EUROPEAN ASSOCIATION OF HISTORY EDUCATORS)

Europejskie Stowarzyszenie Edukatorek i Edukatorów Historii EUROCLIO (European Association of History Educators) powstało w 1992 roku pod egidą Rady Europy w celu zapewnienia wsparcia dla rozwoju odpowiedzialnej i innowacyjnej historii, postaw obywatelskich oraz edukacji o dziedzictwie jako metodach promocji krytycznego myślenia, wzajemnego szacunku, pokoju, stabilizacji i demokracji.

EUROCLIO realizuje projekty i inicjatywy wspólnie z 25000 edukatorkami i edukatorami historii z ponad 50 krajów w obszarach takich, jak dziedzictwo kulturowe, edukacja cyfrowa i nauka przy pomocy nowych technologii, włączanie i różnorodność, pokój, pojednanie i pamięć.

KAZERNE DOSSIN – POMNIK PAMIĘCI, MUZEUM I CENTRUM DOKUMENTACJI NA TEMAT HOLOKAUSTU I PRAW CZŁOWIEKA (MEMORIAL, MUSEUM AND DOCUMENTATION CENTRE ON HOLOCAUST AND HUMAN RIGHTS)

W latach 1942-1944 z osiemnastowiecznych baraków Dossin deportowano 25484 Żydów i 352 Romów. Niewiele ponad 5% deportowanych wróciło z obozu Auschwitz-Birkenau. Kazerne Dossin jest poruszającym i unikalnym miejscem pamięci. Muzeum przedstawia historię prześladowań Żydów i Romów w Belgii. Do połowy 1942 roku okupanci wszędzie mogli liczyć na współpracę ze strony lokalnych władz. Jak do tego doszło? Skąd te prześladowania? Co oznaczały dla ofiar i jak na nie reagowano? Czy nie było żadnego oporu? To główne pytania, które stawia muzeum.

Jednak Kazerne Dossin nie porusza wyłącznie tematu prześladowań w Belgii. Jest również muzeum zajmującym się przemocą na skalę masową. Czerpiąc z doświadczeń Holokaustu, bada ponadczasowe mechanizmy presji grupy i zbiorowej przemocy, które w określonych warunkach mogą doprowadzić do masowych mordów i ludobójstwa. Zagadnienie to dotyczy samego rdzenia współcześnie rozumianych praw człowieka z naciskiem na wolność i przeciwdziałanie dyskryminacji. Zachowanie sprawców przemocy i oportunistów służy za podstawę do uwrażliwienia odwiedzających na mechanizmy przemocy zbiorowej,

których jesteśmy świadkami dziś, być może nawet w nich uczestniczymy, i uczy, że można się temu sprzeciwić. Takie podejście wymaga specjalnej metodologii. Dlatego też odwiedzający rozpoczynają wizytę w muzeum od obejrzenia filmu wprowadzającego, który objaśnia czym jest muzeum i zwraca uwagę na trudne, niepokojące pytania, przed którymi odwiedzający i odwiedzające zostaną postawieni.

CESIE

CESIE to Europejskie Centrum Studiów i Inicjatyw z siedzibą na Sycylii. Ta niekomercyjna, apolityczna organizacja pozarządowa założona została w 2001 roku, a inspiracją dla jej działalności była praca i teorie pacyfisty Danilo Dolci (1924-1997).

W swoich działaniach CESIE łączy lokalne, ogólnonarodowe i międzynarodowe konteksty i oddana jest idei stymulacji rozwoju i zmiany w sferach edukacji, kultury i gospodarki poprzez stworzenie i wykorzystywanie innowacyjnych narzędzi i metod. Organizacja dzieli się na sześć współpracujących ze sobą jednostek, które zajmują się dedykowanymi im obszarami, zdefiniowanymi jako szkolnictwo wyższe i badania naukowe, prawo i sprawiedliwość, dorośli, migracja, szkoła, młodzież.

Nasze cele:

- Wzrost jakości i promocja ustawicznego kształcenia w Europie poprzez ponadnarodowe projekty angażujące lokalne społeczności;
- Promocja zrównoważonego rozwoju w okolicznych regionach i poza nimi poprzez szkolenia i edukację;
- Wsparcie rozwoju i innowacji w obszarze szkolnictwa

wyższego i badań naukowych;

- Wsparcie mobilności związanej z edukacją niezależnie od wieku, narodowości i dziedzin.
- Stymulacja rozwoju lokalnych społeczności, inicjatyw i instytucji poprzez wdrażanie międzynarodowych dobrych praktyk i metodologii.

Siedziba główna naszej organizacji znajduje się w centrum Palermo, oddziały zaś w Indiach, Nepalu i Senegal. CESIE koordynuje pracę Sieci CESIE, w której skład wchodzi ponad 200 organizacji i inicjatyw z całego świata, dzielających naszą misję i z nami współpracujących.

ŻYDOWSKI INSTYTUT HISTORYCZNY

Żydowski Instytut Historyczny jest instytucją sprawującą pieczę nad dokumentami archiwalnymi związanymi z historyczną obecnością Żydów na terenach Polski. Jest również ośrodkiem badań naukowych i studiów oraz centrum propagowania wiedzy na temat historii i kultury Żydów polskich.

Kolekcje wchodzące w skład archiwum Instytutu obejmują siedem milionów stron rozmaitych dokumentów. Główną część archiwum ŻIH stanowią materiały zgromadzone bezpośrednio po drugiej wojnie światowej przez Centralną Żydowską Komisję Historyczną. Najcenniejszym zaś i najobszerniejszym zbiorem jest Podziemne Archiwum Getta Warszawskiego, znane również jako Archiwum Ringelbluma, które zostało wpisane na listę UNESCO „Pamięć Świata” jako zabytek światowego dziedzictwa. Na Archiwum Ringelbluma składa się ogromna liczba różnorodnych dokumentów, m.in.: dzienniki, świadectwa z około trzystu gmin żydowskich z terenów okupowanej Polski, szkolne wypracowania, badania naukowe, jak również

oficjalne niemieckie dokumenty takie, jak plakaty, dowody tożsamości i karty aprowizacyjne. Obejmuje ono również około 90 fotografii i ponad 300 obrazów i rysunków.

Żydowski Instytut Historyczny jest instytucją pamięci, przechowującą świadectwa przeszłości, lecz również prężnie działającym centrum kultury i miejscem aktywnie uczestniczącym w procesach kształtowania świadomości historycznej i budowania postaw społecznych.

IRLANDZKI FUNDUSZ CHARYTATYWNY NA RZECZ EDUKACJI O HOLOKAUŚCIE (HOLOCAUST EDUCATION TRUST IRELAND, HETI)

Irlandzki Fundusz Charytatywny na rzecz Edukacji o Holokauście [Holocaust Education Trust Ireland, HETI] jest niezależną, niekomercyjną, charytatywną organizacją państwową, która powstała w 2005 roku. Jej misją są działania edukacyjne oraz informacyjne na temat Holokaustu skierowane do Irlandek i Irlandczyków i mające na celu podnoszenie świadomości o antysemityzmie oraz wszelkich przejawach i formach rasizmu i nietolerancji w kraju. Misję tę HETI realizuje poprzez opracowywanie i dostarczanie rzetelnie przygotowanych programów edukacyjnych i kulturalnych, a wdrażając je, robi to w oparciu o partnerską współpracę ze szkołami, college'ami trzeciego stopnia oraz innymi ośrodkami edukacyjnymi, grupami oddolnymi, instytucjami międzykulturowymi i artystami oraz artystkami.

HETI posiada Radę Nadzorczą, w skład której wchodzi wolontariusze Fundacji odpowiedzialni za nadzór nad pracą zarządu i podejmowanie decyzji w kwestii strategii rozwoju Fundacji. Pracę członkiń i członków Rady wspierają podkomitety, które sprawują pieczę nad finansami, przekazywaniem władzy w obrębie Fundacji oraz pracą

Zarządu. Działalność organizacji koordynuje niewielki zespół dowodzony przez Prezesa Zarządu i wspierany przez członków i członkinie Rady, organizacje partnerskie oraz wolontariuszy i wolontariuszki.

By w przyszłości zapobiec okrucieństwu i zbrodniom podobnym do Holokaustu, niezbędną jest dbałość o edukację i działania w obrębie ochrony mniejszości. Realizowane przez HETI działania na rzecz inkluzywnej, uwzględniającej i szanującej różnorodność edukacji podkreślają znaczenie i konsekwencje Holokaustu we współczesnym świecie.

Współpraca HETI z organizacjami, instytucjami i inicjatywami z innych krajów obejmuje przywództwo i udział w wielu programach europejskich. HETI jest również członkiem irlandzkiej delegacji w Międzynarodowym Sojuszu na rzecz Pamięci o Holokauście (International Holocaust Remembrance Alliance, IHRA).

ERRINERN.AT

erinnern.at jest Instytutem Edukacji o Holokauście, podlegającym austriackiemu Federalnemu Ministerstwu Edukacji. erinnern.at wraz z europejskimi i pozaeuropejskimi organizacjami opracowuje i przygotowuje materiały szkoleniowe dotyczące edukacji o Holokauście oraz przeciwdziałania antysemityzmowi i rasizmowi. Materiały te obejmują edukacyjne strony www, aplikacje, materiały dla nauczycielek i nauczycieli, publikacje książkowe dla młodzieży, wystawy kierowane do dzieci i młodzieży w wieku szkolnym oraz programy edukacyjne realizowane przez miejsca pamięci. Niektóre z tych działań zostały uznane za najlepsze praktyki edukacyjne na polu międzynarodowym i wymieniane są jako takie w publikacjach UNESCO. W 2018 roku dwa pakiety materiałów opracowanych przez

errinnern.at otrzymały następujące nagrody: Comenius-EduMedia-Award i Worlddidac Award. _erinnern.at_ zaangażowany jest również w szkolenia dla nauczycieli i nauczycielek, które prowadzi przez cały rok we wszystkich austriackich krajach federalnych. Co roku organizuje też dwa kilkudniowe seminaria, w których każdorazowo bierze udział ponad setka uczestników i uczestniczek, jak również szkolenia dla nauczycieli i nauczycielek w Izraelu. Współpracujemy z siecią edukatorów i edukatorek, którzy doradzają i świadczą usługi na rzecz prowadzących szkolenia i warsztaty we wszystkich austriackich krajach federalnych. Z ramienia Federalnego Ministerstwa Edukacji, _ernnern.at_ od wielu lat organizuje w szkołach spotkania i dyskusje z ocalałymi z Holokaustu. _erinnern.at_ zaangażowany jest w międzynarodowe projekty badawcze takie, jak projekt mający na celu zbadanie użyteczności tabletów w nauczaniu historii czy publikacja dotycząca video z nagraniami świadectw ofiar narodowego socjalizmu.

REZULTATY

Projekt REthink poskutkowało 5 głównymi działaniami zwanymi „rezultatami”.

Są one dostępne na stronie www.rethink-education.eu.

REZULTAT 1

Baza danych REthink:

www.rethink-education.eu/practices/

Baza danych umożliwia wyszukanie praktyk edukacyjnych oraz dobranie materiałów i metodologii najodpowiedniejszych do realizacji danego działania w celu:

- nakreślenia zbieżności i podobieństw między uprzedzeniami, przejawami dyskryminacji i przemocą na masową skalę w przeszłości i dziś;
- pobudzenia do refleksji na temat roli i władzy mediów (od mediów społecznościowych, przez obrazy, aż do prasy) w kształtowaniu i rozpowszechnianiu zradyzalizowanych idei i przekazów;
- namysłu nad współczesnymi zjawiskami, takimi jak polaryzacja i radykalizacja, przy uwzględnieniu kontekstów historycznych;
- przyjęcia krytycznej postawy w procesach czytania, rozumienia i analizy informacji;
- w szerszym zaś kontekście: kwestionowania otaczającego nas świata.

REZULTAT 2

Przewodnik dla nauczycieli i nauczycielek do zajęć z edukacji pamięci i upamiętniania:

www.rethink-education.eu/teachers-guide/

Nasz „Przewodnik dla nauczycieli i nauczycielek do zajęć z edukacji pamięci i upamiętniania” ma na celu prezentację wyników przeprowadzonych przez nas działań pilotażowych w Albanii, Austrii, Belgii, Bośni i Hercegowinie, Francji, Niemczech, Grecji, Irlandii i Polsce między wrześniem 2018 roku a lipcem 2019 roku.

Przewodnik ten nie stanowi analizy ilościowej wszystkich czy choćby większości praktyk edukacyjnych realizowanych w Europie ani też wyczerpującego poradnika na temat edukacji pamięci i upamiętniania. W zamyśle ma raczej służyć jako pomoc (praktyczna) i zbiór wskazówek, które mogą udoskonalić stosowane przez edukatorów i edukatorki praktyki oraz metodologie. W tym kontekście, przewodnik powinien być raczej traktowany jako podręcznik opisujący narzędzia, po które mogą sięgnąć nauczyciele i nauczycielki oraz inne osoby prowadzące szkolenia w odpowiedzi na wyzwania, z którymi się mierzą, prowadząc zajęcia dotyczące pamięci i upamiętniania.

Podręcznik ten w zamyśle ma służyć jako narzędzie wspierające osoby prowadzące zajęcia i szkolenia w obrębie sektora tak formalnej, jak i nieformalnej edukacji. Dedykowany jest przede wszystkim otwartym, wolnym od uprzedzeń nauczycielom i nauczycielkom, którzy pragną wzbogacić prowadzone przez siebie lekcje o praktyki edukacji nieformalnej.

REZULTAT 3

Platforma e-learningowa REthink:

www.rethink-education.eu/elearning-platform/

Projekt REthink wzbogaca lekcje/zajęcia o dobre praktyki poprzez doświadczenie nauczania online w języku angielskim, które pozwoli rozwinąć kompetencje nauczycieli i nauczycielek w zakresie nauczania, umożliwi dostęp do nowych materiałów dydaktycznych i pomoże przeprowadzić innowacyjne lekcje.

REZULTAT 4

Rezultat ten ma na celu szczegółowe opracowanie zaleceń i rekomendacji w oparciu o wcześniej wymienione rezultaty. W dokumentach tych znajdują się fragmenty dotyczące wszystkich rezultatów projektu.

REZULTAT 5

Sieć REthink:

www.rethink-education.eu/rethink-network/

Sieć REthink ma na celu ułatwić międzynarodową współpracę między instytucjami pamięci, organizacjami pozarządowymi i innymi instytucjami oraz interesariuszami i interesariuszkami w obszarze edukacji pamięci i upamiętniania w Europie.

RETHINK-EDUCATION.EU

Projekt współfinansowany w
ramach programu Unii Europejskiej
„Erasmus+”

Wsparcie Komisji Europejskiej dla produkcji tej publikacji nie stanowi poparcia dla treści, które odzwierciedlają jedynie poglądy autorów, a Komisja nie może zostać pociągnięta do odpowiedzialności za jakiegokolwiek wykorzystanie informacji w niej zawartych.

FRANCE
EDUCATION
INTERNATIONAL

WWW.FRANCE-EDUCATION-INTERNATIONAL.FR

WWW.MEMORIALDELASHOAH.ORG

EuroClio
Inspiring History and Citizenship Educators

WWW.EUROCLIO.EU

WWW.KAZERNEDOSSIN.EU

WWW.CESIE.ORG

ידישער זYDOWSKI
היסטאָרישער INSTYTUT
אינסטיטוט HISTORYCZNY

WWW.JHI.PL

HETIRELAND.ORG

erinnern.at
NATIONALSOZIALISMUS UND HOLOCAUST:
GEDÄCHTNIS UND GEGENWART

WWW.ERINNERN.AT

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.